

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De Hollandsche verkiezingsroman: een vergeten genre uit de literatuurgeschiedenis

Smit, Diederik

Citation

Smit, D. (2017). De Hollandsche verkiezingsroman: een vergeten genre uit de literatuurgeschiedenis. *Leidschrift*, 32(oktober: Naar de stembus. Honderd jaar algemeen kiesrecht in Nederland), 55-67. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3180904>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3180904>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Hollandsche verkiezingsroman. Een vergeten genre uit de literatuurgeschiedenis

Diederik Smit

Literatuur en politiek gaan in Nederland niet vaak samen. Waar in de Angelsaksische wereld bijna maandelijks wel een roman of thriller verschijnt die zich op het politieke toneel afspeelt, dient de parlementaire cultuur in ons land schrijvers nauwelijks ter inspiratie. Toch was er een tijd waarin dit anders was: in de tweede helft van de negentiende eeuw was de Nederlandse politiek een geliefd onderwerp voor auteurs en kon men zelfs korte tijd spreken van het literaire genre van de ‘verkiezingsroman’. Deze bijdrage richt zich op de politieke context waarin deze vorm van literatuur tot stand kwam en onderzoekt de beweegredenen van de auteurs achter de verkiezingsliteratuur.

Verkiezingsliteratuur als wapen

Verkiezingen zijn sinds de achttiende eeuw een essentieel onderdeel van ieder representatief stelsel: verkiezingsdag is hét moment waarop zittende politici hun positie kunnen verliezen aan nieuwkomers en de oppositie de macht van de regering kan breken. In de aanloop van iedere verkiezing wordt daarom door alle kampen stevig campagne gevoerd; niet alleen om het eigen standpunt voor het voetlicht te brengen, maar tevens om de concurrentie zwart te maken. Bovendien wordt tijdens verkiezingscampagnes het politieke systeem zelf nogal eens onder vuur genomen. Zo zette Donald Trump tijdens zijn campagne voor de presidentsverkiezingen vorig jaar zijn politieke tegenstanders voortdurend weg als onderdelen van een corrupt establishment en plaatste hij zelfs openlijk vraagtekens bij de betrouwbaarheid van het Amerikaanse kiesstelsel.

Ook Nederland kent een lange traditie van kritiek op het bestaande vertegenwoordigende stelsel. Van D’66, de Boerenpartij en de PPR in de jaren zestig tot meer recente nieuwkomers als de LPF, de PVV en Forum voor Democratie: door de geschiedenis heen hebben al veel partijen aan de poorten van het Binnenhof gerammeld met het doel de zittende macht uit te dagen en de politiek te hervormen. Zo ook in de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw, toen van algemeen kiesrecht nog geen sprake was

en de Tweede Kamer vooral het karakter had van een gesloten herensociëteit. Het waren in deze tijd met name liberale Kamerleden die in het parlement de dienst uitmaakten en antirevolutionairen, socialisten en katholieken die zich als nieuwkomers op het politieke toneel manifesteerden. Zowel binnen als buiten de muren van het Kamergebouw plaatsten deze nieuwe groepen kritische kanttekeningen bij het bestaande politieke systeem en de liberale opvatting van vertegenwoordiging.

Het was in deze context dat de verkiezingsroman het licht zag: een ietwat curieus literair genre, dat nooit helemaal is doorgebroken in ons land, maar desalniettemin een interessante bron vormt voor een ieder die onderzoek doet naar de politieke cultuur van Nederland in de late negentiende eeuw. Hoewel fictief van aard, biedt de verkiezingsroman namelijk een aardig inkijkje in hoe het verkiezingsproces voor de Tweede Kamer in de jaren voor de invoering van evenredige vertegenwoordig en algemeen kiesrecht verliep. Bovendien is de roman met haar vaak spottende toon en scherpe kritiek een fraaie illustratie van de toenemende onvrede met het Nederlandse kiesstelsel; wie de verkiezingsliteratuur uit de late negentiende eeuw leest, weet meteen weer waarom de hervorming van 1917 zo'n belangrijk moment in de Nederlandse parlementaire geschiedenis was.

Kortom, alle reden om voor dit speciale nummer van *Leidschrift* dat stilstaat bij de grondwetsherziening van honderd jaar geleden de verkiezingsroman weer eens af te stoffen en onder de loep te nemen. Wie waren de auteurs van deze romans? Op welke wijze gaf hun werk blijk van kritiek op het Nederlandse kiesstelsel? En waarom raakte het genre aan het begin van de twintigste eeuw weer uit de mode? Door een antwoord op deze vragen te vinden hoopt deze bijdrage de Nederlandse verkiezingsroman aan de vergetelheid te onttrekken en een hernieuwde belangstelling te creëren voor deze vorm van literatuur. Als voornaamste voorbeeld van de Nederlandse verkiezingsroman dient daarbij de oudste en waarschijnlijk meteen ook bekendste exponent van het genre, namelijk *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer: Hollandsche verkiezingsroman* uit 1869.¹ Alvorens in te gaan op de meer algemene kenmerken van de verkiezingsroman en de politieke context waarin zij tot stand kwam, zal daarom aandacht worden besteed aan de inhoud van deze specifieke titel en zijn auteur, de mysterieuze Henry van Meerbeke.

---

¹ H. van Meerbeke, *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer: Hollandsche Verkiezingsroman* II delen (Amsterdam 1869).

Welgezinden versus Eensgezinden

Henry van Meerbeke is een naam die waarschijnlijk bij weinigen een belletje doet rinkelen. Dat is ook niet zo vreemd: hoewel zijn naam de titelpagina's van een aantal romans en toneelstukken siert, lijkt de schrijver volledig te zijn vergeten. Hij ontbreekt in de belangrijkste standaardwerken over de Nederlandse literatuurgeschiedenis en ook in encyclopedieën en andere naslagwerken komt zijn naam niet voor. Pas wanneer men zoekt naar zijn eigenlijke naam – Van Meerbeeke was een pseudoniem voor M.W. van der Aa – wordt men geleidelijk iets wijzer. Zo duikt Van der Aa onder meer op in het eerste deel van het *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* en in L.J. Rogiers bekende geschiedenis van katholiek Nederland.² Bovendien was Van der Aa het onderwerp van een uiterst lezenswaardige rede die H.L. Wesseling in 1986 verzorgde voor de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.³

Dat Martinus van der Aa wel enige bekendheid geniet, heeft vooral te maken met de rol die hij heeft gespeeld in de geschiedenis van de emancipatie van de katholieken in Nederland. Als redacteur en later hoofdredacteur van *De Tijd* was Van der Aa de stem van het belangrijkste katholieke dagblad van het land en een belangrijk voorvechter van een verbetering van de positie van het katholieke volksdeel. Bovendien schuwde hij de confrontatie niet. Zo publiceerde hij gedurende de jaren 1860 verschillende kritische stukken in zijn krant over de houding van de liberale regering ten opzichte van religie, onderwijs en vertegenwoordiging. Enkele jaren later ging de journalist echter nog een stapje verder en publiceerde hij, in navolging van de toen reeds in het Verenigd Koninkrijk populaire *political novel*, een heuse roman waarin hij op satirische wijze de draak stak met de liberale politiek in het algemeen en de verkiezingen voor de Tweede Kamer in het bijzonder. De titel van deze roman: *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer: Hollandsche verkiezingsroman*.⁴

---

² G.C.W. Göris, 'Aa, Martinus Wilhelmus van der' in: P.C. Molhuysen en P.J. Blok ed., *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* I (Leiden 1911) 5; L.J. Rogier en N. de Rooy, *In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953* ('s-Gravenhage 1953) 301.

³ H.L. Wesseling, 'Eerherstel voor Van der Aa. Jaarrede door de voorzitter H.L. Wesseling' in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1985-1986* (Leiden 1987) 3-14.

⁴ Wesseling, 'Eerherstel voor Van der Aa', 4-6.

Centraal in dit boek staat de romance tussen de jonge advocaat Frits Molmer en Clara van Ramen, dochter van een rijke bierbrouwer uit het dorp Wijkerdam. Frits en Clara willen trouwen, maar vader Van Ramen vindt de geliefde van zijn dochter niet aanzienlijk genoeg en wijst het huwelijk af. Frits besluit daarop een gooi te doen naar het Kamerlidmaatschap en stelt zich kandidaat in het naastgelegen kiesdistrict Dungermeer. Net als in Wijkerdam gaat de verkiezingsstrijd daar tussen twee partijen, de Welgezinden en Eensgezinden. Frits kan via een rijke oom de steun krijgen van de Eensgezinden in Dungermeer en weet zich zo te verzekeren van voldoende stemmen om in de Kamer te komen. Er is echter een probleem: de vader van zijn geliefde Clara is een overtuigd aanhanger van de Welgezinden. Frits kiest er daarom voor zich wel voor de Eensgezinden te kandideren, maar verder zoveel mogelijk in algemeenheden te spreken om zijn toekomstige schoonvader niet voor het hoofd te stoten.⁵

Intussen ontbrandt er in Wijkerdam, sinds jaar en dag een bolwerk van de Welgezinden, een machtsstrijd. Binnen de plaatselijke kiesvereniging Regt en Wet kan men het namelijk niet eens worden over de vraag wie er als kandidaat voor de Welgezinden naar voren moet worden geschoven. De voorzitter van de vereniging wenst ene Van der Grotten te nomineren, maar zijn kandidatuur stuit op veel verzet. Verschillende leden komen vervolgens met tegenkandidaten, die op hun beurt ook weer ongeschikt blijken. Om deze impasse te doorbreken besluiten de leden het uiteindelijk over een andere boeg te gooien en een buitenstaander voor het Kamerlidmaatschap aan te wijzen. U raadt het al, ook in Wijkerdam wil men Frits Molmer als kandidaat.⁶

Deze bevindt zich nu in een lastig parket: hij is immers in twee kiesdistricten kandidaat voor twee verschillende lijsten. Als dit nieuws vervolgens bekend wordt, leidt dit tot veel woede en verwarring, maar om allerlei redenen is het niet meer mogelijk de zaak terug te draaien. Het gevolg is dan ook dat Frits in beide districten wordt verkozen en hij voor de moeilijke keuze staat ofwel zijn oom en vrienden in Dungermeer in de steek te laten, of de kiesvereniging van Clara's vader teleur te stellen.

Ten einde raad besluit Frits de liefde te laten prevaleren boven familie en rijkdom en vertrekt hij naar zijn oom om deze te vertellen dat hij voor Wijkerdam als Welgezinde de Kamer zal betreden. Echter, juist op het

---

⁵H. van Meerbeke, *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer: Hollandsche Verkiezingsroman* II delen (derde druk; Amsterdam 1912) 1-89.

⁶Van Meerbeke, *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* I, 90-200.

moment dat hij hem het slechte nieuws wil vertellen, wordt hij tegengehouden door de voorzitter van Regt en Wet die hem vertelt dat hij, van de kiesvereniging en zijn schoonvader, Wijkerdam mag laten vallen omdat hij toch nooit een echte Welgezinde zal worden. Hij kan zich dus terugtrekken zodat, na herverkiezing alsnog de kandidaat van de voorzitter, Van der Grotten, zal worden gekozen. Zo krijgt Frits ten slotte zowel zijn Kamerzetel als zijn geliefde en is iedereen tevreden.⁷

Feit en fictie

Hoewel de verhaallijn van *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* op het eerste gezicht nogal koddig aandoet, is de roman meer dan een ordinaire klucht. Het is een humoristisch en goed geschreven boek, met een interessante, complexe structuur en vol boeiende, kleurrijke personages. Mocht de lezer de vele plotwendingen kunnen volgen en het tot aan de verrassende ontknoping van de roman volhouden, dan zal hij het boek naar alle waarschijnlijkheid ook met een grote glimlach dichtslaan.

Daar komt vervolgens nog bij dat de roman op meerdere niveaus interessant is als historische bron. Zo vertelt de geschiedenis van Frits en Clara ons in de eerste plaats veel over het kiesstelsel van voor de herziening van 1917 en de wijze waarop kiesverenigingen op lokaal niveau functioneerden; onderwerpen waar tot heden nog relatief weinig wetenschappelijke aandacht naar is uitgegaan.⁸ Met name het vierde hoofdstuk van het boek, waarin uitgebreid verslag wordt gedaan van de vergadering van de Wijkerdamse kiesvereniging Regt en Wet, biedt een schat aan interessante informatie. Niet alleen geeft het hoofdstuk een goed

---

⁷ Van Meerbeke, *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* II, 5-238.

⁸ De belangrijkste werken over het kiesstelsel in de periode 1848-1917 zijn van de hand van R. de Jong en J. Loots. Zie o.a. R. de Jong, *Van standspolitiek naar partijloyaliteit: verkiezingen voor de Tweede Kamer tussen 1848 en 1887* (Hilversum 1999); R. de Jong, 'De som van de delen? Politiek en bestuur op lokaal niveau in de tweede helft van de negentiende eeuw' in: J.C.H. Blom en J. Talsma ed., *De verzuiling voorbij. Godsdienst, stand en natie in de lange negentiende eeuw* (Amsterdam 2000) 154-170; R. de Jong, 'De kamerverkiezingen in het district Grave in 1905. Een onderzoek naar het toenemende gewicht van kiesverenigingen en belangenorganisaties bij kandidaatstellingen en verkiezingen' in: L.P.L. Pirenne e.a. ed., *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 10 ('s-Hertogenbosch 1993) 153-182 en Jasper Loots, *Voor het volk, van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging* (Amsterdam 2004).

beeld van hoe er binnen een negentiende-eeuwse kiesvereniging werd vergaderd, tevens leert het ons iets over bijvoorbeeld de samenstelling van een dergelijke vereniging, de sociale verhoudingen tussen de leden en de wijze waarop zaken als kandidaatstelling en verkiezing van aspirant-Kamerleden plaatsvond. Het feit dat het hier om een fictief verhaal handelt en niet om een historisch ooggetuigenverslag lijkt daarbij nauwelijks afbreuk te doen aan de historische waarde van de roman.

Sterker nog, juist de subjectiviteit van de auteur maakt de verkiezingsroman tot zo'n interessante bron. Naast een fraaie schets van de wereld van de kiesverenigingen in het midden van de negentiende eeuw is de roman namelijk vooral een aanklacht tegen de destijds bestaande verkiezingspraktijk: de liefdesgeschiedenis van Frits en Clara staat bol van de kritiek, zowel op het kiessysteem zelf als op de wijze waarop politici misbruik maken van dit systeem. Deze kritiek komt in de eerste plaats tot uiting in Van der Aa's beschrijving van de verschillende leden van de kiesverenigingen. Deze zijn stuk voor stuk onbekwame, ijdele dorpingen, die niet in het landsbelang handelen en vooral bezig zijn elkaar vliegen af te vangen. Zij hebben geen oog voor het grotere geheel, noch voor de mensen die zij zouden moeten vertegenwoordigen. Dit geldt overigens evenzeer voor aspirant-Kamerlid Frits Molmer. Hij komt in de roman naar voren als een man die iedere vorm van politieke bevlogenheid ontbeert en louter uit opportunistische overwegingen handelt: een gegeven dat nog eens extra onderstreept wordt door het feit dat hij zich probleemloos voor twee verschillende partijen kan laten kandideren.

Dit laatste punt raakt aan de kern van Van der Aa's kritiek. Afgezien van dorpse knulligheid en potsierlijke ijdelheid die de protagonisten van *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* kenmerkt, is het vooral de kritiek op de beginselloosheid van de hoofdrolspelers die centraal staat. Hoewel de leden van zowel de Welgezinden als de Eensgezinden voortdurend hun mond vol hebben van 'beginselen', wordt namelijk nergens duidelijk wat deze inhouden: beide kampen hebben geen duidelijk programma en hun vertegenwoordigers blijven voortdurend steken in holle frasen en nietszeggende algemeenheden. Met zijn roman lijkt Van der Aa dan ook niet alleen de onkunde en kortzichtigheid binnen de lokale kiesverenigingen aan de kaak te willen stellen, maar tevens het gebrek aan onderscheid tussen de verschillende politieke kandidaten. Zoals de geschiedenis van Frits Molmer ons leert: het maakt niet uit of men nu A of B stemt, de uitkomst is toch hetzelfde.

Dergelijke kritiek klinkt ons tegenwoordig misschien bekend in de oren, maar werd, zoals gezegd, ook in de tweede helft van de negentiende eeuw al veelgehoord. Met name vanuit confessionele hoek zou vanaf de jaren 1870 meer en meer het verwijt klinken dat het representatieve stelsel, zoals dat zich sinds de grondwetswijziging van 1848 had ontwikkeld, enkel een liberale grondslag kende en slechts voorzag in de vertegenwoordiging van een klein deel van de bevolking. Aanvankelijk waren het vooral de antirevolutionairen onder leiding van Groen van Prinsterer die hun pijlen richtten op de dominante liberale opvatting van politiek; later zouden zij andere uitdagers aan hun zijde vinden, socialisten, radicaal-liberalen en steeds vaker ook katholieken. Het gevolg was een geleidelijke verkaveling van het politieke landschap, waarbij het oude stelsel van lokale kiesverenigingen langzaam plaatsmaakte voor een verzuilde samenleving met landelijke politieke partijen.

Nu is het interessante aan *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* dat de publicatie van de roman min of meer aan het begin van deze ontwikkeling plaatsvond, op het moment dat de dominantie van de liberale politiek zich op zijn hoogtepunt bevond, maar tegelijkertijd ook de eerste nieuwkomers zich aandienen. Dit blijkt ook uit de inhoud van het boek. Enerzijds staat zij nog volledig in de politieke wereld van het midden van de negentiende eeuw: de praktijken, karakters en opvattingen die het boek schetst horen onmiskenbaar thuis in de periode voorafgaand aan de Verzuiling. Anderzijds getuigt de roman echter ook van een nieuw geluid: zij plaatst op humoristische wijze kanttekeningen bij het bestaande systeem en opent zo impliciet de deur voor een discussie over alternatieve vormen van verkiezing en vertegenwoordiging.

Het mag in dit licht dan ook geen wonder heten dat *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* in zijn tijd nogal uiteenlopende reacties opriep. Zo prees het liberale tijdschrift *De Gids* de roman weliswaar om zijn literaire kwaliteiten, maar reageerde het erg kritisch op de strekking van het boek. Zowel de verbitterde toon van de auteur als de wijze waarop de roman de spot dreef met politici moesten het bij de recensent van *De Gids* ontgelden. Van 'dergelijke cynische minachting der menselijke natuur' was de liberale pers niet gediend.⁹ Andere tijdschriften, zoals *De Katholiek*, namen het daarentegen juist op voor Van der Aa en roemden de wijze waarop de auteur de misstanden in de politiek op satirische wijze in zijn roman had aangekaart. De toekomstige leider van de katholieke fractie in de Tweede

---

⁹ S. Gorter, 'De verkiezingsroman', *De Gids* 34 (1870) 326-351.

Kamer, Herman Schaezman, zou het werk bovendien prijzen als een werk, 'waarin de verbeelding (...) het politieke volkomen eerbiedigt'. Volgens de katholieke voorman was er, kortom, aan de inhoud van de roman geen woord gelogen.¹⁰

Goed voorbeeld doet volgen

Dat Van der Aa met de introductie van de politieke roman in Nederland de plank niet volledig had misgeslagen, bleek bovendien uit het feit dat zijn verkiezingsroman in de jaren daarna navolging vond bij andere auteurs. Zo verscheen twee jaar later, in 1871, het boek *In 't vuur van den verkiezingsstrijd: een Hollandsche roman* van de hand van J. Huf van Buren, pseudoniem van J.A. Heuff Azn. Het was een van de eerste werken van deze telg uit een deftige Gelderse familie, die later vooral naam zou maken als auteur van historische romans.¹¹ Hoewel *In 't vuur van den verkiezingsstrijd* om de lotgevallen van een jonge professor draait, vertoont de plot van de roman opvallende gelijkenissen met *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer*. Ook ditmaal is er sprake van een romance, een ongewilde nominatie en een toekomstige schoonvader die de tegenpartij steunt; de kiesverenigingen dienen wederom als kop van Jut.¹²

Soortgelijke thematiek stond centraal in *De kiesvereniging van Stellendijk*, een blijspel van Lodewijk Mulder uit 1877 dat vooral afrekent met de vergaderzucht en misplaatste gewichtigheid waarmee binnen de kiesverenigingen politiek werd bedreven. De politici in Mulders toneelstuk zijn stuk voor stuk pedante mannetjes die hun mond vol hebben van algemeen belang, maar niet in staat zijn om over hun eigen schaduw heen te springen. Zij schermen met liberale waarden als openheid en vooruitgang, maar vormen in feite een gesloten *old boys network* van gezeten regenten.¹³

Het toneelstuk, dat oorspronkelijk geschreven was als inzending op een door de Rotterdamse Schouwburg uitgeschreven prijsvraag, kon reeds bij de première in de Havenstad op groot enthousiasme van het

---

¹⁰ J. Persijn, *Dr. Schaezman* I, maart 1844 – juli 1870 ('s-Gravenhage 1912) 440-441.

¹¹ W.A.C. van Strien, 'Heuff Azn., Johan Adriaan' in: Molhuysen en Blok, *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* VII (Leiden 1927) 580-581.

¹² J. Huf van Buren, *In 't vuur van den verkiezingsstrijd: een Hollandsche roman* (Tiel 1871).

¹³ L. Mulder, *Dramatische werken: De kiesvereniging van Stellendijk/Een vriendendienst* ('s-Gravenhage 1907) 2-144.

publiek rekenen en zou in de jaren die volgden uitgroeien tot een uiterst populair stuk: tot in de jaren twintig van de twintigste eeuw zou het stuk vrijwel jaarlijks in de programmering van toneelgezelschappen worden opgenomen en op verschillende plaatsen in het land worden opgevoerd.¹⁴ Een van de redenen voor de grote populariteit van *De kiesvereniging van Stellendijk* was mogelijk de herkenbaarheid van het thema van het stuk. Zo nam reeds enkele maanden na de eerste opvoering van het blijspel theoloog en oud-*De Gids*-redacteur J. van Vloten de moeite middels een pamflet duidelijk te maken dat de taferelen in *Stellendijk* geenszins louter fictie waren: in zijn woonplaats Haarlem was de politieke situatie precies hetzelfde!¹⁵

Ook in latere jaren treffen we nog verschillende vergelijkingen aan tussen het werk van Mulder en de politieke actualiteit, onder meer in kantenberichten.¹⁶ Vlak voor de eeuwwisseling duikt de titel bovendien nog een keer in een politiek pamflet op, dit keer naar aanleiding van de publicatie een ander stuk, het in 1898 door Doctor Juris – een pseudoniem van Groene Amsterdammer-redacteur Johannes de Koo – geschreven stuk *De candidatuur van Bommel*.¹⁷ Volgens de anonieme auteur van het pamflet markeerde de uitgave van deze komedie, waarin de corrupte praktijken van Tweede Kamerkandidaat mr. Van Bommel centraal staan, een voorlopig dieptepunt: waren de personages in *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* en *De kiesvereniging van Stellendijk* in al hun onbenulligheid en potsierlijkheid nog lachwekkend geweest, inmiddels had de corruptie binnen Nederlandse kiesverenigingen een dermate hoge vlucht genomen dat schrijvers enkel nog met volslagen zedeloze protagonisten voor de dag konden komen.¹⁸

Gelukkig voor bovenstaande auteur bleef het daar ook bij. Ondanks de populariteit van stukken als *De kiesvereniging van Stellendijk* en de reacties

---

¹⁴ J. Jansen J.Lzn, 'Mulder, Lodewijk', in: Molhuysen en Blok, *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek* III (Leiden 1914) 885-886.

¹⁵ J. van Vloten, *Kiezersindrukken tot waarschuwing en opwekking van ieder naar ware vrijzinnigheid strevend Nederlander* (Haarlem 1877).

¹⁶ Zie: *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant*, 31 juli 1890 en *Nieuw Westlandsche Courant*, 24 februari 1912.

¹⁷ Zie voor een recensie en samenvatting van het toneelstuk: J.N. van Hall, 'Het Nederlandsch Tooneel: De candidatuur Van Bommel, blijspel in 3 bedrijven van Doctor Juris', *De Gids* 62 (1898) 177-184.

¹⁸ Z.A., *Politieke vragen. Beschouwingen betreffende de praktijk van het staatsleven en eenige daarmee samenhangende onderwerpen in Nederland en Ned. Indië* (Amsterdam 1899) 16-17.

die dergelijke werken opriepen, is verkiezingsliteratuur in Nederland nooit zo groot geworden als bijvoorbeeld in het Angelsaksische taalgebied. Na de jaren zeventig van de negentiende eeuw raakte het genre eerst uit de mode en vervolgens in de vergetelheid. Na een laatste roman van Van der Aa, getiteld *Een ministeriële crisis: politiek blijspel*, en een door de bekende cartoonist Louis Raemaekers fraai geïllustreerde herdruk van *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* in 1912 was het gedaan met de parlementaire roman in Nederland. In de jaren die volgden zou een enkele auteur nog wel eens een poging wagen, maar zo populair als in de negentiende eeuw zou het genre nooit meer worden.

Een nieuwe tijd, een nieuw kiesstelsel

Waarom verdween de verkiezingsliteratuur begin twintigste eeuw? Het antwoord op deze vraag lijkt vooral te liggen in de politieke en staatkundige ontwikkeling die Nederland in het laatste kwart van de negentiende eeuw doormaakte. Met de oprichting van de ARP (1879) en de SDB (1881) veranderde het politieke klimaat in Nederland. Nieuwe politieke leiders als Abraham Kuiper, Ferdinand Domela Nieuwenhuis en Herman Schaepman werden lid van de Tweede Kamer en introduceerden nieuwe stijlen van vertegenwoordiging. Anders dan voor de vorige generatie van Kamerleden was het volk voor deze mannen noch een abstractie, noch een ondeelbare eenheid; zij richtten zich in de eerste plaats op een concrete achterban met concrete wensen; de politieke partij was voor hen het instrument om met deze achterban in contact te staan, de Tweede Kamer de plaats om zijn wensen voor het voetlicht te brengen. Het parlement, dat tot dan toe alle schijn gehad had van een liberale herensociëteit, kreeg op deze manier meer en meer het karakter van een politieke arena waar in de eerste plaats om partijbelangen werd gestreden.

Daarnaast zou ook het Nederlandse kiesstelsel in deze periode de nodige veranderingen ondergaan. Zo maakte het bestaande censuskiesrecht in 1887 plaats voor een attributief kiesrecht, dat de mogelijkheid tot een verruiming van het kiesrecht vergrootte. Deze verruiming kwam er vervolgens ook, zij het met horten en stoten: vanaf 1896 werd het aantal kiesgerechtigden langzaam doch geleidelijk verhoogd. Tegelijkertijd kwam ook het districtenstelsel steeds meer onder druk te staan. Een toenemend aantal Kamerleden pleitte voor afschaffing van de districten en de invoering

van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging met landelijke kieslijsten; niet alleen met het doel een meer proportionele verdeling van de Kamerzetels te realiseren, maar tevens met de intentie om een einde te maken aan de malpraktijken binnen de kiesverenigingen.¹⁹

De grondwetswijziging van 1917 deed beide wensen in vervulling gaan. Ten eerste werden de verkiezingen per district, die in de kleine zeventig jaar daarvoor voor zoveel problemen hadden gezorgd, per direct vervangen door één landelijke verkiezing op basis van een enkele kieslijst. Daarnaast werd gelijktijdig met de afschaffing van het districtenstelsel het meerderheidsstelsel ingewisseld voor een kiessysteem op basis van evenredige vertegenwoordiging: voortaan werden Kamerleden niet langer verkozen op basis van een absolute meerderheid, maar werd het aantal behaalde zetels voor een partij bepaald door het percentage uitgebrachte stemmen. Ten slotte vormde de grondwetswijziging ook nog eens de voorlopige voltooiing in de uitbreiding van het kiesrecht. Op 12 december 1917 werd het algemeen kiesrecht afgekondigd voor alle Nederlandse mannen van 25 jaar en ouder; twee jaar later mochten ook vrouwen onder deze voorwaarden naar de stembus.²⁰

Een halve eeuw na de eerste publicatie van *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* zag het politieke landschap er dan ook compleet anders uit. De besloten wereld van de plaatselijke kiesvereniging had inmiddels definitief plaatsgemaakt voor een verzuilde samenleving met nationale partijen en landelijke kieslijsten. Met de uitbreiding van het kiesrecht was het electoraat bovendien exponentieel gegroeid: had men in het midden van de negentiende eeuw nog een paar honderd stemmen nodig om een kandidaat in de Tweede Kamer te krijgen, enkele decennia later lag dit aantal al vele malen hoger. Anders dan in het Verenigd Koninkrijk of de Verenigde Staten, waar kiesdistricten een belangrijke functie hebben bij parlementsverkiezingen en lokale belangengroepen een kandidaat nog altijd kunnen maken en breken, was de kleinschaligheid geleidelijk uit de Nederlandse politiek verdwenen. Voor kluchtige dorpstaferelen, zoals door Van der Aa in *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer* beschreven, was in het Nederland van na de grondwetsherziening van 1917 weinig plaats meer.

---

¹⁹ Zie voor een meer uitgebreide geschiedenis van de overgang van het districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging: Loots, *Voor het volk, van het volk*.

²⁰ Zie J. Th. J. van den Berg, 'De evenredige vertegenwoordiging in Nederland', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 92 (1979) 452-472.

Besluit

Kunnen we dan ook stellen dat de verkiezingsroman definitief tot het verleden behoort? Het gebrek aan pogingen om deze vorm van literatuur nieuw leven in te blazen, lijkt daar op het eerste gezicht wel op te wijzen. Op een enkele op het Binnenhof gesitueerde thriller of politieke detective na hebben Nederlandse auteurs de voorbije decennia weinig oog meer gehad voor de literaire mogelijkheden die het politieke spel biedt.²¹ Het handjevol werken dat in de laatste jaren is verschenen, kon bovendien nauwelijks op belangstelling van het grote publiek rekenen. Enkel Jan Terlouw's roman *De Derde Kamer* uit 1978 kwam nog enigszins in de buurt van de negentiende-eeuwse verkiezingsliteratuur.²²

Echter, kijken we naar huidige politieke omstandigheden, dan is een terugkeer van het genre ook weer niet geheel uitgesloten. Net als in de late negentiende eeuw verkeert de representatieve democratie ook nu in zwaar weer en dagen verschillende nieuwkomers de gevestigde orde uit. De politieke partij – sinds het begin twintigste eeuw het instrument om kiezer en verkozene te verbinden – ligt al een aantal jaren onder vuur, terwijl de roep om meer directere vormen van democratie steeds luider klinkt. De recente problemen met onveilige stemcomputers, onzorgvuldige tellingen en al dan niet door buitenlandse mogendheden beïnvloede uitslagen bieden bovendien voldoende aanknopingspunten voor een hedendaagse herziening van de verkiezingsroman.

Daarbij komt dat politieke dramaserie's op televisie momenteel mateloos populair zijn: serie's als *Borgen*, *House of Cards* en *De Fractie* weten inmiddels miljoenen kijkers te boeien en hebben de combinatie politiek en fictie in Nederland opnieuw op de kaart gezet. Hoewel het in deze gevallen een ander medium betreft, vertonen de verhaallijnen van deze serie's duidelijke overeenkomsten met de romans en toneelstukken uit de hoogtijdagen van de Nederlandse verkiezingsliteratuur. Ook in bovenstaande serie's overheerst uiteindelijk vaak het cynisme en wordt het politieke spel bepaald door menselijk falen, botsende ego's en tomeloze ambitie; een populair personage als Frank Underwood uit *House of Cards* had wat politieke moraal betreft niet misstaan tussen de zedeloze hoofdrolspelers uit *De candidatuur van Bommel*.

---

²¹ Zie bijvoorbeeld A. Levander, *Morten* (Amsterdam 2015) en B. Dittrich, *Moord en Brand* (Amsterdam 2011).

²² J. Terlouw, *De Derde Kamer* (Wageningen 1978).

Kortom, aan lezers die hun politieke belangstelling met hun literaire aspiraties willen verenigen het advies om nu in de pen te klimmen. Bijna anderhalve eeuw na het verschijnen van de oudste en bekendste verkiezingsroman uit de Nederlandse geschiedenis, lijkt de tijd rijp voor een eenentwintigste-eeuwse opvolger van *Zóó wordt men lid van de Tweede Kamer*. Het wachten is op een nieuwe liefdesgeschiedenis van de hedendaagse Frits en Clara; laten we hen voorlopig Henk en Ingrid noemen.